

УДК 343.12

В.Ю. КУЗЬМІНОВА, канд. юрид. наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Ключові слова: кримінальна справа, кримінально-процесуальне законодавство

В історії права протягом минулих десятих сторіч термін «справа» вживався систематично, і до того ж, у різноманітному змістовному значенні: під ним розумілися і злочини, і дії, і процес, і розшук, і розгляд, і збірник документів. При всій ясності даного терміну розуміння його значення завжди викликало певну складність, тому що кримінальна справа є своєрідним феноменом. І хоча в наш час дана обставина стала усвідомлюватися, проте, в нині діючих Кримінальному і Кримінально-процесуальних кодексах визначення даного терміна відсутнє.

Тому метою статті є вивчення поняття «кримінальна справа» за допомогою розкриття його значення, функціонального призначення й окремих його видів. Її наукова новизна полягає у розгляді актуальних проблем, що пов'язані з дослідженням правової природи кримінальної справи, та формулюванні пропозицій щодо доповнення чинного кримінально-процесуального законодавства і майбутнього (нового) Кримінально-процесуального кодексу України.

Відомі процесуалісти, об'єктом дослідження яких була кримінальна справа не тільки як кримінально-процесуальна діяльність, але й як сукупність документів, що фіксують факт, зміст і результати названої діяльності. Раніше намагалися дати визначення поняттю «кримінальна справа» як сукупності документів, що послідовно фіксують кримінально-процесуальну діяльність. У 1979 році вперше в науці кримінально-процесуального права поняття кримінальної справи було

сформульоване В.С. Зеленецьким таким чином: «кримінальна справа являє собою неподільне цілісне утворення, що відображає процес провадження, порушеного у зв'язку зі вчиненням злочину» [1, с.134]. П'ятьма роками пізніше це поняття досліджував і Я.О. Мотовиловкер - у 1984 році він писав, що «уточнити необхідно наступне: яке значення ми вкладаємо в термін «справа» [2, с.8]. На жаль, автор не дав відповіді на поставлене ним питання, вказуючи тільки на те, що цей термін неоднозначний. [2, с.8-12]. Звертався до цієї проблеми і С.П. Єфимичев. Хоча визначення поняття кримінальної справи він не дає, з його міркувань зрозуміло, що мова йде про справу - як сукупність документів [3, с.11]. Цікавий підхід до значеннєвої природи кримінальної справи у І.Ю. Потьомкіна. Він вважає, що «справа - це здійснювана з моменту її порушення діяльність органів дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури і суду по дослідженню обставин, пов'язаних із подією злочину і винністю особи, яка її скоїла, а також матеріали цієї діяльності» [4, с.7].

Продовжуючи протягом майже двох десятиліть досліджувати проблеми кримінальної справи, В.С. Зеленецький дійде висновку, що «...під кримінальною справою варто розуміти особливе документальне утворення, сформоване відповідно до рішення органів дізнання, слідчого, прокурора, судді або суду про її порушення з метою фіксації у встановленому законом порядку факту, змісту і результатів кримінально-процесуальної діяльності в зв'язку зі вчиненням конкретного злочину для забезпечення реалізації кримінальної відповідальності винної особи, захисту прав і законних інтересів громадян, трудових колективів, держави і суспільства в цілому» [5, с.62; 6, с.164-165]. Дана дефініція вмещає в себе усю багатогранність аналізованого тут феномена.

Дійсно, термін «кримінальна справа» вживають у різноманітних значеннях. У одній інтерпретації про кримінальну справу говорять як про процесуальну діяльність; в

інший - як про певну сукупність доказового матеріалу; у третій - у смислі самого вчиненого діяння.

В монографії Зеленецького В.С., Кузьминої В.Ю. «Технологія відновлення (реконструкції) втрачених кримінальних справ» про поняття «кримінальна справа» робиться спроба говорити в широкому і вузькому значеннях цього слова.

У широкому значенні під кримінальною справою варто розуміти фіксацію діяльності органа дізнання, слідчого, прокурора і суду по збиранню, дослідженню й оцінці доказів у встановленому законом порядку у відповідних документах.

У вузькому ж значенні кримінальна справа - це сукупність зібраних і відповідним чином упорядкованих документів, які фіксують факт, зміст і результати провадження слідчих і судових дій, а також всі обставини, які стосуються даного провадження та мають значення для справи. У цьому значенні кримінальна справа - свого роду система документів, тому що система - це сукупність елементів, які знаходяться в закономірно властивих їм відносинах і зв'язках між собою та утворюють у своїй єдності певне цілісне утворення [7, с.17].

Отже, оскільки про кримінальну справу можна говорити в двох значеннях, то і про значення кримінальної справи відповідно можна міркувати також подвійно. Значення фіксації діяльності органа дізнання, слідчого, прокурора і суду по збиранню, дослідженню й оцінці доказів у встановленому законом порядку й у відповідних документах велике, тому що однією з вимог процесуальної форми є правило про те, щоб усі процесуальні дії і прийняті рішення були письмово закріплені у відповідних актах - процесуальних документах. Закон встановлює таку форму цих актів, що дає можливість повно відбити в них хід і результати проведення слідчих і судових дій, прийняте рішення, а надалі використовувати отримані дані при розслідуванні, розгляді, вирішенні кримінальної справи і перевірці законності та обґрунтова-

ності проведених дій і прийнятих рішень. «Без передбачених законом процесуальних документів немає кримінального процесу, немає справи, а, отже, і немає її сутності» [8, с.5]. Дане висловлення С.В. Бородіна показує, наскільки взаємопов'язаними, взаємообумовленими та взаємозалежними є кримінальний процес і кримінальна справа.

Підкреслюючи взаємозв'язок справи і кримінального процесу, П.С. Елькінд писала, що «кримінальний процес - це саме провадження, хід кримінальних справ відповідно точно встановленої кримінально-процесуальним правом процедури» [9, с.28]. Звертаючи увагу на дану обставину, відзначимо значення кримінальної справи як своєрідного документального фонду, що утворюється зовнішньо визначеною сукупністю процесуальних документів, які відображають у своїй єдності не тільки хід, результати, але й кінцевий результат даного кримінального процесу. При цьому важливо відзначити, що назване провадження містить такі документи, які можуть бути унікальними, єдиними у своєму роді, і разом з іншими виконувати необхідну для встановлення істини доказову функцію. Це так звана «упредметнена частина» процесу: все зібране в якості самостійного документального утворення і скріплене під окремою обкладинкою у вигляді папки взаємозалежних документів. Це видима, відчутна праця особи, яка веде процес. Не маючи названої сукупності документів, розташованих у відповідному порядку під окремою обкладинкою, неможливо виконати вимоги ст.ст.225, 232 КПК та ін., що передбачають напрямок кримінальної справи до певної інстанції або роботу з нею компетентного органу. Іншими словами, не є можливою передача кримінальної справи від слідчого до прокурора, від прокурора - до судді: адже саме в смислі сукупності документів законодавець вживає в цих статтях термін «справа». Таким чином, важливість і величезне значення дослідження терміну «кримінальна справа» не треба навіть доказувати. Це дійсно необхідно не тільки для науки, але й для

юридичної практики, так само як і для законотворчого процесу зокрема.

Для конкретизації позиції законодавця стосовно сутності кримінальної справи необхідно ст.32 КПК, де мова йде про роз'яснення значення термінів Кодексу доповнити таким визначенням: кримінальна справа (справа) - це фіксація діяльності органа дізнання, слідчого, прокурора і суду по збиранню, дослідженню й оцінці доказів у встановленому законом порядку й у відповідних документах, а також сукупність цих документів, зібраних у певному порядку і які мають визначену цілісність.

У ракурсі проблем, що розглядаються, певний інтерес викликає ст.119 КПК України, де мова йде про «особливо складну справу», однак розкриття цього поняття законодавець знову ж таки не дає. Це й не дивно в зв'язку з відсутністю поняття «кримінальна справа» та «складна кримінальна справа». Безумовно, вказана стаття також потребує уточнень, змін та доробок.

Певна річ, для повного з'ясування функціонального призначення кримінальної справи та його значення у кримінальному процесі, треба розглянути також й види (різновиди) цього феномену.

Кожна кримінальна справа в гносеологічному аспекті являє собою специфічний матеріальний об'єкт, «який відображає характер кримінально-процесуальної діяльності слідчого та особи, яка провадить дізнання, по розслідуванню певного злочину, а також пов'язаних із ним причин і умов, що сприяли його вчиненню...» [10, с.34]. За своєю кількісною і якісною визначеністю кожна справа індивідуальна, ексклюзивна і тому виняткова, специфічна. Водночас, у всіх справах є такі ознаки, що є загальними, з одного боку, для кожної кримінальної справи, а з іншого боку - для справ певної категорії. З урахуванням загальних і спеціальних ознак, властивих аналізованим об'єктам, усі кримінальні справи можна згрупувати по визначених основах на цілком визначені класи. Всі існуючі справи варто класифікувати:

1. За суб'єктом - а) справи з одним обвинувачуваним, б) справи з декількома (багатьма) обвинувачуваними.

2. За об'єктом та об'єктивною стороною - а) одноепізодні справи, б) багатоепізодні справи.

3. За обсягом зібраних документів - а) однотомні справи, б) багатотомні справи.

4. За підставами ст.26 КПК України, що передбачає можливість виділення та об'єднання кримінальних справ, - а) об'єднані справи, б) виділені справи [7, с.21].

Незважаючи на умовність запропонованої класифікації кримінальних справ, вона відображає дійсне положення всіх названих документальних формувань в їхній загальній системі і вже тому має безпосередньо-практичне значення. Необхідно відзначити, що окремо взяту кримінальну справу можна класифікувати відразу за декількома підставами. Так, наприклад, справа з одним обвинувачуваним може бути багатоепізодною, об'єднаною, багатотомною. І навпаки, справа з багатьма обвинувачуваними може бути одноепізодною і однотомною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеленецкий В.С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе. -Харьков: Вища школа, 1979. -144 с.

2. Мотовиловкер Я.О. Основной вопрос уголовного дела и его компоненты: Вопросы факта и права. -Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1984. -192 с.

3. Ефимичев С.П. Оформление уголовного дела. -Волгоград, 1990. -20 с.

4. Потемкин И.Ю. Актуальные проблемы уголовно-процессуального института объединения и выделения уголовных дел: Дисс... канд. юрид. наук. -Харьков, 1994. -208 с.

5. Зеленецкий В.С. Наслідки порушення кримінальної справи // Вестник Акад. прав. наук. -1997. -№ 3. -С.61-69.

6. Зеленецкий В.С. Возбуждение уголовного дела. -Харьков: Изд-во «Крим Арт», 1998. -340 с.

7. Зеленецкий В.С., Кузьмина В.Ю. Технология восстановления (реконструкции) утраченных уголовных дел. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2002. – 236 с.

8. Процессуальные акты предварительного расследования (примерные образцы) / Под ред. С.В. Бородина. – М.: Юрид. лит., 1983. – 256 с.

9. Элькинд П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 143 с.

10. Зеленецкий В.С. Прокурорский надзор за исполнением закона о всестороннем, полном и объективном исследовании уголовного дела в стадии предварительного расследования. – Харьков, 1990. – 92 с.

Кузьмина В.Ю. Значення та призначення кримінальних справ // Форум права. -2008. -№ 1. –С.250-253 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08kvjpk.pdf>

За допомогою розкриття його значення, функціонального призначення й окремих його видів вивчено поняття «кримінальна справа». Розглянуті актуальні проблеми, що пов'язані з дослідженням правової природи кримінальної справи, та сформульовані пропозиції щодо доповнення чинного кримінально-процесуального законодавства і майбутнього (нового) Кримінально-процесуального кодексу України.

Кузьмина В.Ю. Значение и назначение уголовных дел

С помощью раскрытия его значения, функционального назначения и отдельных его видов изучено понятие «уголовная дело». Рассмотрены актуальные проблемы, связанные с исследованием правовой природы уголовного дела, и сформулированы предложения о дополнения действующего уголовно-процесуального законодательства и будущего (нового) Уголовно-процесуального кодекса Украины.

Kuz'minova V.JU. Value and purpose of criminal cases

With the help of disclosing of its value, functional purpose and its separate kinds the concept «criminal is investigated put». The actual problems connected to research of a legal nature of criminal case are considered, and offers on addition of working criminal-remedial legislation and the future (new) Criminal-remedial code of Ukraine are formulated.